

Абдыкулова Розанын “Осмон мамлекети менен Орто Азиянын дипломатиялык байланыштары (XIX кылымдын экинчи жарымы- XX кылымдын башы)” аталышында илимдин кандидаты даражасын алуу максатында жазылган диссертациясына

ПИКИР

Советтер Союзу кулап, Орто Азия мамлекеттери эгемендүүлүгүн алгандан кийин чет өлкөлөр менен эл аралык байланыштар күч алды. Орто Азиядагы өлкөлөрдүн эгемендүүлүгүн алгачкылардан болуп Түркия Республикасы тааныган. Анын натыйжасында, Түркия мамлекети менен Орто Азиядагы көз карандысыз мамлекеттер арасында саясий-экономикалык жана маданий багыттарда өз ара мамилелерди түзүүгө кадамдар жасалган. Ошол убактан азыркы күнгө чейин уланып келе жаткан алакалардын Орто Азия мамлекеттери менен Түркия Республикасынын өнүгүүсүнө кошкон салымы олуттуу жана анын тарыхый башаты тереңге кетет. Орто Азия менен Осмон мамлекетинин байланыштары XVI кылымда эле элчилик негизде башталганы менен XIX кылымдан тарта ал көп кырдуу, ар тараптуу жана тыгыз мамиледеги өнүгүү деңгээлине жеткендигин тарыхый булактар тастыктайт. Анткен менен Орто Азия аймагынын XIX кылымдагы геосаясий абалына байланыштуу илимий изилдөөлөр башка өнүгтөн жүргүзүлүп келгени байкалат.

Орус жана советтик тарыхнаамада XIX-XX к. башталышындагы Орто Азия тарыхына жана андагы өлкөлөргө карата жүргүзүлгөн саясий мамилелерге бир жактуу баа берилип, айрым орчундуу маселелер изилдөө объектисине алынбай келген. Айрыкча белгилей кетчү нерсе, Орто Азия аймагына карата жасалган тышкы саясат менен ал көрүнүштү түшүнүү үчүн жүргүзүлгөн изилдөөлөр ортосундагы айырмачылык арбын.

Орто Азия географиялык аймагы жогоруда белгиленген кылымдарда хандыктар мезгилин (Орто Азия хандыктары) жана Россия империясы учурун камтыгандыктан аталган аймакта эки доордо тең Осмон мамлекети менен дипломатиялык байланыштар болуп келгенин архив материалдары тастыктап турат. Мындай байланыштын болушуна ошол мезгилдеги саясий, экономикалык, маданий жана диний маселелер себеп болгон. Эгер белгиленген хронологиялык жана географиялык алкакта Орто Азия аймагы бир бүтүн түшүнүк катары тышкы саясат жана башка өлкөлөрдүн экспансиялык аракет объектисине айланып келсе, тескерисинче ага баа берүү максатын көздөгөн изилдөөлөр мамлекеттер чегинде жана эки тараптуу мамилелер тогошунда гана жасалып келген. Ошол эле убакта Орто Азия өлкөлөрүндө жүргүзүлүп келген изилдөөлөр эки тараптуу мамилелерди чагылдырууга, Россия менен Улуу Британия мамлекеттеринин

саясатын иликтөөгө арналып, башка дипломатиялык субъекттердин ишмердүүлүгү көз жаздымда калып жатканы байкалат. Арийне, андай проблемалардын бири - Осмон империясынын Орто Азия аймагына жүргүзгөн дипломатиясы жана саясий аракети экендиги талашсыз. Осмон өлкөсүнүн Орто Азия менен байланышын жаңыча түшүнүп, азыркы талаптарга жараша изилдөө зарылчылыгы туулат.

Ушул өңүттөн алып караганда Роза Абдыкулованын “Осмон мамлекети менен Орто Азиянын дипломатиялык байланыштары (XIX кылымдын экинчи жарымы- XX кылымдын башы)” аталышындагы диссертациялык иши актуалдуу илимий маселени изилдөөгө арналгандыгы эч күмөн туудурбайт.

Роза Абдыкулова диссертациялык ишти жазуу процессинде жаңы изилдөө методдору менен биргеликте соңку жаңы тарыхый булактарды дагы колдонгондугуна баса белгилеп кетким келет. Атап айтканда Стамбул шаарындагы Осмон мамлекетинин өкмөттүк архивиндеги материалдарды жаңы тарыхый булактар катары Орто Азиянын тарыхынын илим айлампасына тартуу диссертациялык иштин булактык базасынын өзөгүн түздү.

Архив булактарын талдоого алып, аларды анализдөөдө түрк тилинде түзүлгөн сөздүктөрдү, тарыхый жазышуулардын эпистолярдык өзгөчөлүктөрүн түшүнүүдө осмон тилинин грамматикасына тиешелүү эмгектерди пайдалана алган. Мындан сырткары Осмон мамлекетинин дипломатиясына байланышкан сөздүктөрдү да изилдөө ишинде пайдалана алган. Муну менен калбастан батыш дүйнөсүндөгү тарых изилдөө методдоруна байланышкан эмгектерди кеңири колдоно алган. Роза Абдыкулова архив булактарындагы маалыматтар менен илимий булактардагы маалыматтарды айкалыштыруу аркылуу Осмон мамлекети менен Орто Азиянын дипломатиялык мамилелерин илимий өңүттөн ачып бере алган.

Диссертациянын дагы бир артыкчылыгы жана жаңычылдыгы Түркия Республикасындагы архив булактары менен биргеликте Кыргыз Республикасынын Борбордук Мамлекеттик архивиндеги изилдөө темага байланышкан архив булактары менен салыштыруу аркылуу биринчи жолу таасын чагылдырылып берилгендигинде.

Жыйынтыктап айтканда диссертациянын негизги жоболору жана тыянактары даректүү тарыхый булак катары архив документтерин колдонуу менен чыгарылган. Диссертациялык иштин автору көздөгөн максатына толук жетишкен жана кандидаттык илимий даражага толук татыктуу деп айтууга болот. Диссертациялык иш Орто Азиянын XIX кылымдагы тарыхына жаңы

маалыматтарды кошооруна ишенем. Жогоруда аталган доорду изилдеген тарыхчыларга, аспирант жана магистрлерге пайдалуу колдонмо болот деген ойдомун.

Диссертациялык иштин илимий жетекчиси,

Т.и.д, профессор Анварбек Мокеев